

ВИКОРИСТАННЯ МОВНИХ КЛІШЕ І ШТАМПІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Т. О. Логінова

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
logita@ukr.net

T. Loginova

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2783-7500>

Т. О. Логінова. Використання мовних кліше і штампів у сучасній українській літературній мові

Доведено, що проблема надмірного використання мовних кліше і штампів є однією з актуальних у сучасній українській літературній мові, оскільки безпосередньо пов'язана з питаннями мовної норми, культури мовлення, стилістичної доречності та чистоти мови. Підкреслено, що мовні кліше не завжди мають негативний характер, адже в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному та етикетному мовленні вони виконують функцію стандартизації, економії мовленнєвих зусиль і забезпечення комунікативної передбачуваності. Водночас установлено, що надмірне, механічне або стилістично невмотивоване використання таких одиниць призводить до їх перетворення на мовні штампи. Визначено основні причини поширення штампів у сучасному мовленні, серед яких домінують стереотипізація комунікації, вплив масмедіа, інтернет-дискурсу, офіційно-ділового стилю, а також недостатня увага мовців до точності й виразності висловлювання. Окреслено типологічні ознаки мовних кліше і штампів та запропоновано шляхи подолання штампованості мовлення через конкретизацію думки, активізацію дієслівних конструкцій, уникнення надлишкових слів, добір синонімів і розвиток індивідуальної мовної культури.

Ключові слова: українська мова, культура мовлення, чистота мови, мовна норма, мовні кліше, мовні штампи, стереотипізація мовлення, мовна політика.

T. Lohinova. Use of language clichés and stock phrases in modern Ukrainian literary language

The article proves that the problem of excessive use of language clichés and stock phrases is one of the relevant issues in the modern Ukrainian literary language, as it is directly connected with the questions of language norm, speech culture, stylistic appropriateness and purity of language. It is emphasized that language clichés do not always have a negative character, since in official, business, scientific, journalistic and etiquette communication they perform the function of standardization, economy of

speech efforts and communicative predictability. At the same time, it is established that excessive, mechanical or stylistically unmotivated use of such units leads to their transformation into language stamps. The main reasons for the spread of stamps in modern speech are determined, among which the stereotyping of communication, the influence of mass media, Internet discourse, official-business style, as well as insufficient attention of speakers to accuracy and expressiveness dominate. The typological features of language clichés and stock phrases are outlined, and ways to overcome stamped speech are proposed through concretization of thought, activation of verbal constructions, avoidance of redundant words, selection of synonyms and development of individual language culture.

The relevance of the topic is determined by the need to understand the functioning of language clichés and stock phrases in various fields of modern communication. In the conditions of active development of mass media, social networks and public discourse, stable verbal formulas are increasingly used not only as convenient means of communication, but also as mechanical substitutes for individual expression. This makes it necessary to distinguish between functionally justified clichés and stylistically impoverished language stock phrases.

The purpose of the article is to reveal the essence of the concepts of language clichés and language stock phrases, to analyze the reasons for their use in oral and written communication, and to identify ways of improving speech culture in the modern Ukrainian literary language.

The methodology. The study is based on a combination of descriptive, cognitive and frame analysis approaches. The descriptive approach is applied to generalize, systematize and interpret the analyzed material; cognitive and frame approaches make it possible to consider clichés and stock phrases as stable mental and communicative models reproduced in typical speech situations.

The result of the research is the clarification of the functional difference between language clichés and language stock phrases. It is shown that clichés may be

appropriate and necessary in certain styles, while stock phrases are characterized by semantic emptiness, stylistic wear and excessive repeatability. The study emphasizes that the boundary between these phenomena is not absolute, because any cliché may become a stock phrase when used mechanically and without regard to context.

The scientific novelty consists in systematizing the main functional, stylistic and communicative features of language clichés and stock phrases in the modern Ukrainian literary language, as well as in emphasizing the dynamics of transition from a neutral cliché to a negatively marked stock phrase.

The practical significance. The results of the article may be used in courses on the culture of the Ukrainian language, stylistics, media linguistics, editing practice and professional communication.

Keywords: *Ukrainian language, speech culture, purity of language, language norm, language clichés, language stock phrases, stereotyping of speech, language policy.*

Актуальність теми визначається зростанням ролі мовної культури в сучасному українському суспільстві, а також активним поширенням стереотипізованих мовних форм у публічному, медійному, науковому, офіційно-діловому й побутовому спілкуванні. Сучасна українська літературна мова перебуває в стані динамічного розвитку, оновлюється, реагує на суспільні зміни, поповнюється новими лексичними одиницями та комунікативними моделями. Водночас у цьому процесі посилюється небезпека надмірного використання готових словесних формул, які, втрачаючи смислову точність і стилістичну свіжість, перетворюються на мовні штампи.

Мовні кліше можуть бути потрібними й функціонально виправданими, оскільки забезпечують швидкість, передбачуваність і стандартизованість комунікації. Проте їх невдале або надмірне використання знижує індивідуальність висловлювання, збіднює лексику, послаблює естетичну виразність тексту та формує відчуття шаблонності. Особливо помітною ця проблема є в мові засобів масової інформації, реклами, соціальних мереж, офіційних документів і масової літератури, де повторювані конструкції часто замінюють точне й самостійне формулювання думки.

Постановка проблеми. У центрі дослідження — функціонування мовних кліше і штамів у сучасній українській літературній мові. З одного

боку, кліше є невіддільним елементом мовної системи, адже вони допомагають організувати комунікацію, позначити типові ситуації та забезпечити стилістичну відповідність висловлювання. З іншого боку, мовні штампи виникають тоді, коли усталені конструкції вживаються автоматично, без урахування контексту, змісту й комунікативної мети.

Проблема полягає в необхідності розмежування мовного кліше як функціонально виправданої одиниці та мовного штампу як стилістично знеціненого, надлишкового або семантично порожнього вислову. Таке розмежування важливе для формування мовної компетентності, розвитку культури мовлення, удосконалення редакторської практики та підвищення якості публічної комунікації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематика функціонування мовних кліше і штамів у сучасній українській літературній мові перебуває в полі зору як українських, так і зарубіжних мовознавців, що зумовлено її тісним зв'язком із питаннями культури мовлення, мовної норми та стилістичної доцільності. Сучасний стан розвитку мовної практики, зокрема в умовах активізації масової та цифрової комунікації, зумовлює зростання інтересу до аналізу стереотипізованих мовних одиниць і їхньої ролі в комунікативних процесах.

Загальні аспекти культури мовлення, зокрема особливості мовної поведінки сучасного мовця, розглянуто в праці В. Ф. Александрової (2013), де акцентовано увагу на трансформаціях мовлення молоді в сучасному комунікативному просторі. Авторка відзначає посилення ролі спонтанності, відкритості та неформальності мовлення, що, у свою чергу, сприяє активному використанню типових і відтворюваних мовних конструкцій.

У ширшому контексті мовної системи формування клішованих структур пов'язане з лексико-словотвірними процесами, дослідженими Н. Ф. Клименко (2008). Зокрема, взаємодія диференційних та інтеграційних тенденцій у лексиці сприяє закріпленню типових словосполучень і мовних моделей, які із часом можуть набувати статусу кліше.

Безпосередньо проблема мовних кліше і штампів висвітлена в працях Т. О. Савчин (2018a, 2018b), де здійснено їх чітке розмежування, визначено функціональні та стилістичні характеристики. Дослідниця підкреслює, що кліше є природним і необхідним елементом мовної системи, тоді як штампи виникають унаслідок надмірного, механічного або невмотивованого використання усталених мовних форм, що призводить до зниження виразності та індивідуальності мовлення. Водночас у межах іншого дослідження авторка акцентує на ролі кліше як засобу стандартизації комунікації.

Функціонування мовних кліше в сучасному медійному просторі проаналізовано Н. М. Шармановою (2012), яка розглядає їх у прагматичному та метакомунікативному аспектах. У її дослідженні наголошується, що клішовані конструкції в мові засобів масової інформації виконують не лише інформативну, а й впливову функцію, формуючи певні моделі сприйняття дійсності.

Особливості використання штампів у політичному дискурсі розкрито в дослідженні Л. В. Шулінової (2016), де вони інтерпретуються як інструмент конструювання світоглядних ідеологем. Дослідниця зазначає, що повторювані мовні формули сприяють закріпленню певних когнітивних схем, однак їх надмірне використання може призводити до втрати індивідуальності та виразності мовлення.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про наявність ґрунтовних досліджень, присвячених різним аспектам функціонування мовних кліше і штампів. Водночас питання їхнього чіткого розмежування, типологізації, а також визначення меж доречного використання в різних стилях мовлення потребують подальшого комплексного осмислення, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті — розкрити сутність поняття мовних «кліше» і «штампів», розглянути причини їх використання в мові й проаналізувати шляхи удосконалення культури мовлення.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати функціональну природу мовних кліше; визначити ознаки мовних штампів; охарактеризувати основні

сфери їх використання; простежити причини переходу кліше в штамп; запропонувати практичні способи уникнення штампованості мовлення.

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід до аналізу мовних явищ. Описовий метод використано для систематизації мовного матеріалу, визначення основних ознак кліше і штампів та узагальнення наукових підходів до їх трактування. Когнітивний аналіз дав змогу розглянути кліше як стійкі моделі мовного мислення, що відображають типові комунікативні ситуації. Фреймовий аналіз застосовано для виявлення повторюваних структур, які закріплюються в мовній свідомості та відтворюються в різних стилях мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока мовленнева культура є визначальною ознакою ерудованої та всебічно розвиненої особистості. Вона полягає в досконалому володінні сучасною літературною мовою, її багатограними засобами та нормами. Як першочерговий інструмент комунікації, культура мовлення становить невіддільну частину загальної культури та є одним із ключових маркерів освіченості. Це, зокрема, означає для людини необхідність вмілого та цілеспрямованого застосування мовних ресурсів як у повсякденному житті, так і в професійній сфері. Сучасний етап розвитку, позначений глибокими змінами в умовах мовленневої діяльності, робить надзвичайно актуальним розгляд мови в її комунікативній функції, а також проблематику культури мовлення та її реалізації на практиці.

В. Ф. Александрова виокремлює «основні особливості, характерні для сучасної української мови кінця ХХ — початку ХХІ сторіччя:

- збільшився склад учасників масової комунікації (за віком, освітою, службовим становищем, за політичними, релігійними, партійними і громадськими інтересами);
- зникла офіційна цензура, через те мовлення людей стало більш відкритим, довірливим, невимушеним;
- переважає мовлення спонтанне, мимовільне, заздалегідь не підготовлене. Якщо виступ і був підготовлений, то промовці намагаються говорити, а не читати. Про це свідчать виступи

державних діячів усіх рангів, депутатів, політиків, вчених по телебаченню на різноманітних зустрічах, диспутах, шоу, конференціях, перемовинах;

- різноманітні ситуації спілкування призводять до змін характеру спілкування. Воно звільняється від жорсткої офіційності, стає розкутим» (Александрова, 2013, с. 2).

Плекати свою мову, дбати про її багатство та витонченість — це справа кожного, хто прагне бути частиною великої спільноти, хто цінує свою історію та майбутнє. Адже мова — це не просто засіб спілкування, це душа народу, його пам'ять і його сила. Вона є тим невидимим зв'язком, що об'єднує покоління, формує світогляд і дозволяє нам розуміти одне одного на глибинному рівні. Тому кожен вивчений вислів, кожне влучне слово, кожна правильно побудована фраза — це цеглинка у фундаменті нашої національної ідентичності.

У мові існує багато фраз, які в певних ситуаціях спілкування часто повторюються без змін і виступають як сталий словесний вираз. Відрізняються вони від власне фразеологізмів тим, що їхні складові зберігають своє пряме лексичне значення та не несуть емоційно-експресивного забарвлення. Так, часте використання мовних кліше і мовних штампів є однією з поширених проблем сучасної культури мовлення.

Мовні кліше — це мовні одиниці, які характеризуються сталим лексичним складом та відтворюваністю в мовленні, при цьому їх компоненти є семантично незалежними (тобто можуть входити до складу вільних словосполучень з іншими словами); наприклад, існують кліше мовного етикету: *добрий день, доброго здоров'я, радий Вас бачити, до побачення, на добраніч, бувайте здорові, на все добре, будь ласка, якщо Ваша ласка, ласкаво просимо, будьте люб'язні, щиро дякую, глибоко вдячний, з повагою*. «Мовні кліше мають певну схожість зі сталими виразами або фразеологічними сполученнями, адже теж відображають типові явища, ознаки чи ситуації. Їм притаманні такі основні риси:

- часте повторення, яке ґрунтується на психологічних стереотипах;
- легке відтворення за допомогою заздалегідь підготовлених формул;

- майже автоматизований характер у процесі ділового спілкування;
- економія зусиль, яка не заважає підтримувати мисленнєву й мовленнєву активність людини» (Савчин, 2018а, с. 67).

Мовні кліше широко застосовують у різних контекстах спілкування. Ці стійкі формули допомагають тому, хто говорить правильно, сформулювати стандартне й передбачуване висловлювання, яке легко сприймається адресатом. Адже кліше за своєю суттю є конструктивною одиницею, що зберігає як значення, так і виразність.

Особливо часто мовні стереотипи трапляються в таких стилях промови:

Офіційно-діловий стиль (канцелярські кліше): такі фрази, як *справжнім повідомляємо, через обставини*.

Газетно-публіцистичний стиль (мова ЗМІ): обороти на кшталт *з посиланням на джерело, багатостороння взаємодія*.

Науковий стиль, включаючи спеціалізовані тексти:

- військова тематика: *зробити постріл, панування в повітрі*;
- медична тематика: *летальний кінець, висококваліфікований медичний персонал*;
- технічні тексти: *напруга подається, система керування*.

Кліше є корисним мовним інструментом — це усталений мовний зворот, що надає письмовим й усним текстам професійного забарвлення. Застосування кліше вважається нормою в офіційній документації та діловому спілкуванні. Однак, як тільки кліше стає надмірно популярним і проникає в живу мову, публіцистику або соціальні мережі, воно миттєво перетворюється на штамп, якого варто позбавлятися. «На відміну від мовних кліше, які є невід'ємною складовою структури мови й утворюють шаблони для певних ситуацій, мовні штампи представляють собою стерті, колись образні вислови, надлишкові слова, неточне формулювання або безкінечні, стилістично немотивовані повтори, що утворюють негативний стилістико-смісловий ефект» (Савчин, 2018b, с. 226). Мовні штампи також представляють собою стійкі й надзвичайно поширені в побуті вирази, які із часом повністю

втрапили свої первинну образність та глибоке емоційне забарвлення, що було притаманне їм на початку. Ці фіксовані конструкції трансформуються у своєрідні «мовні замітники», які дозволяють людині говорити чи писати значно швидше, проте їх безумовне використання часто робить мовлення шаблоном, невиразним та позбавленим унікальної індивідуальності автора. Хоча самі кліше нечасто перетворюються на штампи, їх неправильне використання або надмірна частотність можуть провокувати явища, які впливають на якість мовлення. Саме така надмірна залежність від застиглих формул та відсутність варіативності в мовленні призводить до того, що сприйняття стає механічним, а висловлювання набуває ознак штампів.

Головною причиною породження штампів є відсутність в авторській мові тих засобів, які допомогли б швидко, зручно й економно висловити думку. Одні й ті самі слова-означення, що додаються часто до іменників у мовних кліше, також бувають штампами: *мати велике значення, відігравати важливу роль*. «Штампи трапляються в мовленні на всіх рівнях — фонетичному, лексичному, фразеологічному, словотвірному, морфологічному і синтаксичному, тому їх виявлення і боротьбу з ними потрібно розглядати в кожному конкретному випадку» (Савчин, 2018b, с. 227). Через ці причини часто з'являється поєднання кількох абстрактних слів, які стоять поруч: *питання підвищення, забезпечення виконання, здійснення завдання, виконання зобов'язання*. У таких випадках доцільніше змінити один з іменників (зазвичай перший) інфінітивом: *забезпечити виконання, виконати зобов'язання*. Мовні штампи можуть бути також прикладами накопичення зайвих слів: *впорядкування території замість проведення роботи по впорядкуванню території, запровадження нових методів замість робота по впровадженню нових методів, ремонтні роботи замість роботи по ремонту, виконання завдання поліпшення роботи транспорту замість працюють над здійсненням завдання поліпшення роботи транспорту, дотримання плану замість питання забезпечення виконання плану, боротьба зі злочинністю замість питання проведення боротьби із злочинністю*. Офіційні документи, промови політиків

часто насичені канцеляризмами та шаблонними виразами, що створюють враження формальності, але позбавляють мову живості. «Зазвичай одним із найчастотніших є мовне кліше, у якому зберігається і смисловий, і ціннісний, й експресивний складники (*політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності; дорожня карта реформування; забезпечення енергетичної незалежності; гарантувати людям безпеку і розвиток; галузь може стати точкою прориву для української економіки; творити суспільство заможних людей; високі стандарти життя та ін.*)» (Шулінова, 2016, с. 55).

Ще одним прикладом використання штампів можна вважати заміну нейтральної лексики виразами вищого стилю (наприклад, заміна *машина швидкої допомоги на карета швидкої допомоги або пожежні на вогнеборці*), що не властиве для розмовної мови. У прагненні прикрасити повсякденну мову люди часто перевантажують її, роблячи менш зрозумілою для співрозмовника (наприклад, фраза *Він є моїм другом* замість простого *Він — мій друг*).

Наступною характеристикою штампованої мови є перетворення стійких фразеологізмів у кліше (наприклад, *залишити добрий слід у серцях людей, спусковий гачок, повернутися в лад, навісити ярлики*). Цей феномен не є новим і вже давно розглядається деякими лінгвістами як своєрідна «хвороба» української мови. Згодом частина штампів втрачає свою актуальність, йдучи в історичне минуле (такі висловлювання, як *запаморочення від успіхів, першопрохідці-ентузіаста, чорний континент, донкіхотство*).

Найпоширеніший спосіб прояву штампів у мові — це використання запозичених виразів, які набули форми, що узгоджується з нормами української морфології (наприклад, *завершитися хепі-ендом або респект вам*).

«Чим більше публікацій з'являється в інтернеті, тим частіше можна побачити повторювані шаблони в подачі матеріалу. Це не обов'язково негативне явище, але такі шаблонні фрази давно втратили свою первісну ефективність, не виконують функцію переконання та часто викликають роздратування у читачів. Що стосується ЗМІ та реклами, то медіа, коли прагнуть стислості та впізнаванності, нерідко вдаються до

використання однакових кліше, які згодом поступово стають частиною повсякденної мови» (Шарманова, 2012, с. 84). Швидкість комунікації в онлайн-просторі сприяє поширенню коротких, часто повторюваних фраз, які можуть перетворюватися на штампи. Наприклад, у журналістських текстах масмедійного характеру здебільшого функціонують двокомпонентні кліше з такою граматичною організацією: іменник + іменник у родовому відмінку: *виконання рядів, оформлення документів, запорука успіху, виклик сьогодення, команда одностудійців* тощо; дієслово + іменник у знахідному, місцевому чи орудному відмінку: *отримав травму, усувати недоліки, здійснює контроль, зробити щеплення*; іменник + прикметник: *комплексна перевірка, командна робота, головний девіз, важливий гвинтик, карантинні обмеження, великодній кошик тощо*; дієслово + прислівник: *не стоїть осторонь*; іменник + іменник з прийменником: *сертифікат про вакцинацію, криза в енергетиці, політик з досвідом*.

З появою в нашому житті інтернету та поступовим розвитком соціальних мереж на перший план виходить проблема недостатньої мовної культури. З цього приводу люди починають використовувати частіше мовні штампи через брак знань, відсутність бажання шукати більш точні та виразні синоніми. Тому в мережеві комунікації з'явилося багато фраз, що стали «вірусними» і найчастіше повторюються в кожному другому пості: «*Це інше, ви не розумієте*», «*Жиза*» (життя), «*Топчик*», «*Шок-контент*», «*Підписуйся, щоб не пропустити*» та інші.

З погляду експресивної функції, штампи поділяються на узуальні та okazіональні. Типові за своєю семантикою й структурою мовні штампи, які активно використовуються в мовленні, нерідко втрачають свою початкову виразність унаслідок їхнього повсюдного та універсального застосування. Їхній експресивний потенціал вкрай невеликий і практично не змінюється залежно від контексту. Такі штампи, як правило, зафіксовані в тлумачних словниках, словниках перифрастичних позначень та нових слів. «Особливе місце в системі мови займають перифрази-штампи з ключовим компонентом “золото”, наприклад: *біле золото* (бавовна), *чорне золото*

(вугілля або нафта), *зелене золото* (ліс або чай), *блакитне золото* (газ), *м'яке золото* (хутро), *коричнєве золото* (какао)» (Шарманова, 2012, с. 85). Наявність настільки великої серії метафоричних конструкцій, побудованих за однією моделлю, призводить до втрати яскравості та унікальності семантичного значення слова «золото» в подібних поєднаннях. Експресивність узуальних штамтів визначається декількома факторами: кількістю однотипних конструкцій, схожістю тематичного змісту компонентів та ступенем розширення значень цих виразів.

Поява okazіональних штамтів пов'язана з недоцільним використанням мовної одиниці як засобу експресивного вираження в межах одного й того самого тексту або з розширенням серій уже наявних штамтів у результаті додавання нових, проте маловиразних і монотонних словосполучень. Хоча термін «okazіональність» зазвичай застосовується для характеристики авторських новотворів, його використання стосовно штамтів потребує окремого уточнення. Okazіональні штампи являють собою стереотипні конструкції, які є порівняно рідкісними з точки зору частоти вживання. Однак, на відміну від okazіональних одиниць у класичному розумінні, вони позбавлені оригінальності та свіжості вираження. «У списку нових слів О. А. Стишова дієслова (без мотивування дієсловами) майже вдвічі більше, ніж парних, де є твірне дієслово та іменник — назва абстрактної дії, процесу: *американізувати — американізація, декоммерціалізація — декоммерціалізувати, чорнобілізація — чорнобілізувати*» (Клименко, 2008, с. 138). Також прикладом може бути зростання в українській мові кількості новостворених однокореневих іменників — назв абстрактної дії, занять: *бюджетування, докладення* (в банк), *доосвітлення* (теплиць), *люмпенізація, манкуртизація, маргіналізація, маркетингізація, окниження* (мови), *мінізація* (економіки), *транскультурація, університетизація* (інститутів).

Штампи часто сприймаються як «паразити» мови, тоді як кліше вважаються стійкими зворотами. Однак кордон між ними практично стертий, і будь-який мовний стереотип може легко перейти з однієї категорії до іншої. Як приклад такого переходу можна розглянути вираз *мати важливе значення*. Унаслідок його надмірного

вживання в різноманітних комунікативних ситуаціях воно набуло негативного забарвлення. Наприклад, фрази на кшталт *ваша проблема має для нас важливе значення* або *ваш дзвінок дуже важливий для нас* у результаті втрачають свою щирість і сприймаються скоріше як шаблонні чи формальні.

Речові штампи не завжди несуть негативну конотацію. У низці ситуацій вони виконують корисну функцію: допомагають заповнити паузу, підтримати ввічливе спілкування, приховати емоції чи зберегти нейтральність. Шаблонні вирази з розмитим змістом особливо актуальні в офіційних заходах, регламентах та сценаріях. Однак у невимушеній розмовній обстановці вони часто сприймаються негативно, оскільки асоціюються зі штапованим мисленням, обмеженим словниковим запасом та нездатністю висловити власну думку. Згодом мова неминуче народжує нові штампи: будь-яке слово чи фраза, яка починає використовуватися занадто часто, поступово перетворюється на кліше.

Модернізація шаблонних висловів може, зокрема, сприяти збагаченню тексту додатковими деталями. Учасникам комунікації необхідно постійно шукати й формулювати вислови, які дозволяють передати думку живо, образно та виразно, завжди прагнути створення таких мовних конструкцій, які роблять висловлювання яскравим, живим та образним.

Щоб позбутися мовних штампів, варто враховувати такі особливості:

1. Перетворення іменників на дієслова: заміняння іменників, що походять від дієслів (як-от *виявлення, взяття, недовиконання, знаходження*), на їхні активні дієслівні форми.

2. Уникнення громіздких присудків: замість конструкцій типу *призводить до збільшення витрат* (що є менш лаконічним, ніж *збільшує витрати*), надати перевагу простим дієсловам. Проте використання дієслів-зв'язок має бути виправданим і доречним.

3. Зменшення кількості книжних прикметникових фраз: можна обмежити використання таких поширених у діловому стилі висловів, як *у розрізі, в цілях, протягом, в області, за рахунок*. Вони часто створюють надмірне нагромадження відмінків, ускладнюють сприйняття та надають тексту офіційності.

4. Видалення «порожніх» слів: вилучити слова, які не несуть змісту: *треба сказати, слід зазначити, в даний момент, таким чином, безумовно*.

5. Уникання штапованих метафор: не використовувати вирази типу «*блакитні магістралі*» (ріки), «*хліборобська нива*» (поле), «*червона стрічка*» (при відкритті).

6. Пошук синонімів: активне використання словників синонімів, щоб знайти більш точні, образні та виразні слова й вирази, щоб надати висловлюванню оригінальності.

7. Щоб тексти були цікавішими, варто замінювати кліше на конкретні факти, дієслова та емоції: замість «*Ми здійснюємо продаж*» використовувати «*Ми продаємо*», замість «*Унікальний досвід*» розповісти, у чому саме полягає цей досвід.

8. Уникнення пасивних конструкцій (*нами було зроблено, я зробив*). Оновлення стандартних фраз може, наприклад, допомогти додати більше конкретики.

Одним з найбільш ефективних способів уникнути використання шаблонних виразів в промові є їхнє ретельне вивчення та усвідомлення проблеми: розпізнати мовні штампи у власному мовленні й мовленні інших, звернути увагу на фрази, які використовуються надто часто. Важливо заборонити собі автоматично вживати такі фрази, щоб позбавитися звички. Також для вдосконалення мови потрібно читання творів класиків та сучасної української літератури, яка відзначається високим рівнем мовної культури, що допоможе збагатити словниковий запас та навчитися використовувати мову більш вишукано.

Висновки. Мовні кліше і мовні штампи є поширеними явищами сучасної української літературної мови, однак їх не слід ототожнювати. Кліше виконують організаційну, етикетну, стандартизувальну та комунікативно-економічну функції, забезпечуючи зручність і передбачуваність спілкування, тоді як мовні штампи здебільшого мають негативний стилістичний ефект, оскільки призводять до збіднення мовлення, втрати його виразності та індивідуальності. Надмірне використання готових мовних формул спричиняє стереотипізацію мовлення,

що особливо активно виявляється у сферах масової комунікації — у мові засобів масової інформації, реклами, соціальних мереж, політичних виступів та офіційно-ділового стилю. У таких умовах кліше швидко втрачають функціональну нейтральність і переходять у розряд штампів, ускладнюючи сприйняття тексту та надаючи йому шаблонного характеру. Основними ознаками мовних штампів є надмірна повторюваність, семантична розмитість, стилістична зношеність, відсутність конкретики, громіздкість конструкцій і невмотивована канцеляризованість або штучна піднесеність висловлювання. Їх поширення свідчить про недостатній рівень мовної культури та потребу в усвідомленому ставленні до мовного вибору. Подолання штампованості можливе за умови свідомого й критичного підходу до використання мовних

засобів, що передбачає конкретизацію думки, активне використання дієслівних конструкцій, уникнення надлишкових слів, добір точних синонімів, орієнтацію на контекст і комунікативну ситуацію, а також систематичне збагачення словникового запасу. Така мовна практика сприяє збереженню чистоти, виразності та стилістичного багатства української літературної мови, підвищує рівень мовної культури особистості та її комунікативну ефективність.

Перспектива дослідження. Подальші розвідки варто зосередити на вивченні ролі й особливостей функціонування мовних кліше і штампів у текстах різних стилів. А також подальше вивчення феномену мовних штампів потребує міждисциплінарного підходу, включаючи дослідження у сфері міжкультурної комунікації.

Список посилань

- Александрова, В. Ф. (2013). Мовленнєва культура сучасної молоді. У *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: науково-практична конференція*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6909/1/V_Aleksandrova_UMAN_GI.pdf
- Клименко, Н. Ф. (2008). Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови. *Мовознавство*, (2–3), 136–147.
- Савчин, Т. О. (2018а). Кліше в українській мові. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*, I(29), 66–70. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12863/1/13Savchyn.pdf>
- Савчин, Т. О. (2018b). Мовні кліше і мовні штампи в українській мові. В *Матеріали VII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій», Тернопіль 28–29 листопада 2018 року* (с. 226–227). Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27683/2/VII_AZST_2018v3_Savchyn_T_O-Set_phrases_in_ukrainifn_226-227.pdf
- Шарманова, Н. М. (2012). Кліше в українському телепросторі: прагматичний і метакомунікативний вияви. *Мовознавство*, (5), 81–86.
- Шулінова, Л. В. (2016). Світоглядні штампи в сучасному політичному тексті. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, (XXXIII), 52–60. <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/d4ec264a-f626-4160-88b1-6a33a98d73bf/content>

References

- Aleksandrova, V. F. (2013). The Language Culture of Today's Youth. In *Suchasni tekhnolohii rozvytku profesiinoi maisternosti maibutnikh uchyteliv: naukovo-praktychna konferentsiia*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6909/1/V_Aleksandrova_UMAN_GI.pdf [In Ukrainian].
- Klymenko, N. F. (2008). Differentiation and Integration Processes in the Lexicon and Word Formation of the Modern Ukrainian Language. *Movoznavstvo*, (2–3), 136–147. [In Ukrainian].
- Savchyn, T. O. (2018a). Clichés in the Ukrainian language. *Naukovi zapysky TNPU. Serii: Movoznavstvo*, I(29), 66–70. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12863/1/13Savchyn.pdf> [In Ukrainian].
- Savchyn, T. O. (2018b). Clichés and stock phrases in the Ukrainian language. In *Materialy VII Mizhnarodnoi naukovotekhnichnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv "Aktualni zadachi suchasnykh tekhnolohii"*, Ternopil, November 28–29, 2018 (pp. 226–227). Ivan Puluj Ternopil National Technical University. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27683/2/VII_AZST_2018v3_Savchyn_T_O-Set_phrases_in_ukrainifn_226-227.pdf [In Ukrainian].

- Sharmanova, N. M. (2012). Clichés in Ukrainian television: pragmatic and metacommunicative manifestations. *Movoznavstvo*, (5), 81–86. [In Ukrainian].
- Shulinova, L. V. (2016). Ideological clichés in contemporary political discourse. *Aktualni problemy ukrainskoi lnhvistyky: teoriia i praktyka*, (XXXIII), 52–60. <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/d4ec264a-f626-4160-88b1-6a33a98d73bf/content> [In Ukrainian].

Отримано: 09.03.2026
Прийнято до друку: 01.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Т. О. Логінова

заслужений працівник культури України, в.о. доцента, кафедра аудіовізуальних медіа та медіакомунікацій, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

T. Loginova

Honored Culture Worker of Ukraine, Acting Associate Professor, Department of Audiovisual Media and Media Communications, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

---